

Univerzita Hradec Králové

Ústav sociální práce

Dávky a služby sociální péče

Bakalářská práce

Autorka: Tereza Milá
Studijní program: K-SPB
Studijní obor: Sociální práce
Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Štěch, Ph.D

Hradec Králové

2016

Zadání bakalářské práce

Autor:	Tereza Milá
Studium:	U1433
Studijní program:	B6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce
Název bakalářské práce:	Dávky a služby sociální péče
Název bakalářské práce AJ:	Benefits and social care services

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce bude zaměřena na téma hmotné nouze jako velkého sociálního problému a dávek pomoci v systému vyplácených. Hlavním cílem je analyzovat subjektivní pohled sociálních pracovníků na systém dávek hmotné nouze, jeho účinnost a případné nedostatky, zejména zneužívání, a na žadatele o tyto dávky. V teoretické části se zaměříme na teoretické vymezení a začlenění termínu hmotné nouze do ucelenějšího kontextu sociální politiky státu. Praktická část bude postavena na kvalitativní výzkumné metodě rozhovoru, pomocí něhož získáme odpovědi na dílčí otázky, díky nimž si budeme moci odpovědět na hlavní cíl celé práce. Účastníky rozhovoru budou zaměstnanci Úřadu práce, kteří pracují s žadateli o hmotnou nouzi.

ARNOLDOVÁ, Anna. Sociální péče 1. díl. Učebnice pro obor sociální činnost. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 240 s. ISBN 978-80-247-5147-4 DISMAN, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993. 374 s. ISBN 80-7066-822-9 GOLDMANN, Radoslav et al. Vybrané kapitoly ze sociálních disciplín. 3. přeprac. a doplněné vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 131 s. ISBN 80-244-1454-6

Garantující pracoviště:	Katedra sociální práce a sociální politiky, Ústav sociální práce
Vedoucí práce:	PhDr. Ondřej Štěch, Ph.D.
Oponent:	PhDr. Radek Suda
Datum zadání závěrečné práce:	4.12.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucí bakalářské práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 5.října 2016

.....

Tereza Milá

Abstrakt

MILÁ, Tereza. *Dávky a služby sociální péče. Hmotná nouze v Královéhradeckém kraji*. Hradec Králové, 2016. Počet stran.

Bakalářská práce je zaměřena na téma hmotné nouze jako velkého sociálního problému a dávek pomoci v systému vyplácených. Hlavním cílem je analyzovat subjektivní pohled sociálních pracovníků na systém dávek hmotné nouze, jeho účinnost a případné nedostatky, zejména zneužívání, a na žadatele o tyto dávky. V teoretické části se zabýváme teoretickému vymezení a začlenění termínu hmotné nouze do ucelenějšího kontextu sociální politiky státu. Praktická část je postavena na kvalitativní výzkumné metodě rozhovoru, pomocí něhož jsme získávali odpovědi na dílčí otázky, díky nimž jsme si mohli odpovědět na hlavní cíl celé práce. Účastníky rozhovoru byli zaměstnanci Úřadu práce, kteří pracují s žadateli o hmotnou nouzi.

Klíčová slova: Bezdomovectví, existenční minimum, hmotná nouze, chudoba, nezaměstnanost, sociální dávka, sociální péče, sociální podpora, sociální pojištění, sociální politika, sociální pomoc, sociální služba, sociální vyloučení, životní minimum.

Abstract

MILÁ, Tereza. *Benefits and social care services. Material poverty in the Hradec Králové region*. Hradec Králové, 2016. Počet stran.

Bachelor thesis is focused on the material poverty as a major social problem and the benefits of aid paid in the system. The main objective is to analyze the subjective view of social workers in the system of benefits in material need, its effectiveness and any shortcomings, especially abuse, and the applicant for such benefits. In the theoretical part deals with the theoretical definition of the term and the inclusion of material poverty in a more comprehensive context of social policy. The practical part is based on qualitative research method interview, through which we receive answers to specific questions, thanks to which we can respond to the main objective of the whole work. Interview participants were employees of the Labour Office, who work with asylum physical distress.

Keywords: Homelessness, subsistence minimum, material poverty, poverty, unemployment, social benefits, social care, social assistance, social insurance, social policy, social assistance, social service, social exclusion, living wage.

Obsah

<i>Úvod</i>	8
1 Sociální politika	10
1.1 Vymezení pojmu	10
1.2 Cíle sociální politiky	11
1.3 Funkce sociální politiky.....	12
1.4 Principy sociální politiky.....	13
1.5 Nástroje sociální politiky.....	15
2 Sociální služby a pomoc	16
2.1 Sociální podpora	17
2.2 Sociální pojištění	17
2.3 Sociální pomoc	18
2.3.1 Sociální péče	19
3 Hmotná nouze	20
3.1 Typy dávek v hmotné nouzi	22
3.1.1 Příspěvek na živobytí	22
3.1.2 Doplatek na bydlení.....	23
3.1.3 Mimořádná okamžitá pomoc	24
3.2 Organizační struktura správy v hmotné nouzi	25
3.3 Problémy související s hmotnou nouzí	26
3.3.1 Sociální vyloučení	26
3.3.2 Bezdomovectví.....	26
3.3.3 Nezaměstnanost.....	27
3.3.4 Chudoba	28
4 Shrnutí teoretické části	30
5 Praktická část	31
5.1 Vymezení hlavního a dílčích cílů	31
5.2 Výběr a zdůvodnění výzkumné metody	32

5.3 Popis organizace a průběhu výzkumu	32
6 Zpracování a výsledky rozhovorů.....	35
6.1 Informace o rozhovorech	35
6.2 Analýza a interpretace dat.....	36
6.3 Shrnutí praktické části.....	44
<i>Závěr.....</i>	<i>45</i>
<i>Seznam tabulek .....</i>	<i>47</i>
<i>Seznam příloh.....</i>	<i>47</i>
<i>Seznam použité literatury a zdrojů .....</i>	<i>48</i>

Úvod

Předkládaná bakalářská práce je věnována problematice dávek a službám sociální péče. Toto téma je široce obsáhlé a stránky vyčleněné jednotlivým částem by je nestačily pokrýt, proto bylo vybráno velmi zajímavé téma hmotné nouze, která je v dnešní společnosti aktuální. Největším problémem je nezaměstnanost a tedy nedostačující finanční prostředky na život. Nezaměstnaným pak nezbývá nic jiného, než požádat státní instituce o pomoc ze systému státní sociální podpory. Je nutné si uvědomit, že nezaměstnaným se člověk nestává pouze díky svému zdravotnímu stavu a handicapům, ale uplatnění na trhu práce je podmíněno více faktory, které rozhodují o úspěchu či neúspěchu daného jedince. Mezi takové faktory patří věk, dosažený stupeň vzdělání a kvalifikovanost, motivace k práci, psychické rozpoložení dané osobním životem, ale i například okolím, v němž se jedinec pohybuje, a které ho do značné míry ovlivňuje. Je tedy zřejmé, že systém sociálních dávek bývá též některými jedinci zneužíván, kdy jsou dávky tak vysoké, že nezaměstnaný nemá potřebu práci hledat, nebo k jejich pobírání pracuje bez patřičné pracovní smlouvy a zajistí si tak dvojí příjem, aniž by se o tom úřady dozvěděly a dávky přestaly vyplácet.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě základní části, a to na část teoretickou a praktickou. Teoretická část je zaměřena na poskytnutí základních informací čtenáři ke snazšímu pochopení dané problematiky. Úvodem je pojednáno o sociální politice, jejích cílech, funkcích, principech a nástrojích. Nebylo možné opomenout pojmy související s tématem jako například již výše zmíněná nezaměstnanost, chudoba, bezdomovectví a další. V kapitole o sociálních službách se dotkneme tématu sociální podpory, pojištění a pomoci, kam spadá hmotná nouze, která ovšem tvoří následně samostatnou kapitolu. Ovšem celá problematika sociální pomoci je tak rozsáhlá, že nebylo možné věnovat jí tolik pozornosti a stránek, kolik by zasloužila. Důvodem výběru tématu je především můj zájem získat větší a podrobnější přehled o celkovém systému dávek, zejména hmotné nouzi. V nejbližších letech bych se ráda ucházela o pracovní pozici referentky pojistných či nepojistných dávek.

V praktické části se budeme snažit odpovědět na hlavní cíl práce, jímž je analyzovat subjektivní pohled sociálních pracovníků na systém dávek hmotné nouze, jeho účinnost a případné nedostatky, zejména zneužívání, a na žadatele o tyto dávky.

K získání pro nás důležitých informací byla použita jedna ze základních výzkumných metod, jakou je rozhovor, jakožto výzkumná a diagnostická technika spočívající v dotazování. Výběrem polostrukturovaného rozhovoru jsme se snažili dosáhnout kvalitativního výzkumu, kdy otázky byly položené, ale během rozhovoru docházelo k jejich improvizované úpravě a doplnění v návaznosti na průběh dotazování, čímž bylo možné zaznamenat i širší souvislosti.

1 Sociální politika

1.1 Vymezení pojmu

Základním stavebním kamenem sociální politiky je objekt a subjekt. Objektem se stává ten, na kterého je sociální politika orientována, zatímco subjektem je někdo, kdo má možnost, schopnosti, snahu a předpoklady ji naplňovat a iniciovat.

Vymezit či definovat termín sociální politiky je velmi nesnadný úkol. Obecně bychom mohli říci, že definic je stejné množství, jako je autorů o ní píšících a smýšlejících. Ovšem nesnáze definování důležitých termínů je všeobecně rozšířený problém prolínající se všemi vědními obory zvláště, pokud hledáme pouze jednu a správnou. Sociální politika může být chápána jakožto směr, ale také jako soubor aktivit směřujících ke zlepšení životních podmínek obyvatelstva jako celku či k zabezpečení sociální suverenity a bezpečí v rámci hospodářských a politických možností konkrétní země. (Krebs, 1997, s. 19). Uchopení sociální politiky a snaha o její definování, vždy vycházela z pochopení a interpretace slova *sociální*, které můžeme chápat na třech rovinách:

- nejširší slova smysl, tj. sociální jako společenský;
- užší slova smysl, tj. sociální jako činnost směřující ke zdokonalování životních podmínek lidí;
- nejužší slova smysl, tj. sociální jako hledání řešení nepříznivých situací.

K pochopení celé problematiky je nutné objasnit si i pojem politiky. *Politika je společenská činnost, jednání různých subjektů ovlivňujících společenskou realitu, přičemž cíle těchto činností jsou volené na základě vědeckého poznání. Toto obecné vymezení politiky je možné aplikovat i na sociální politiku s tím, že ovlivňuje nikoli společenskou, ale sociální (v užším a nejužším slova smyslu) realitu.* (Krebs, 2010, s. 21-22) Ovšem zde je nutné sociální realitu konkretizovat a v tomto bodě se pohledy a názory autorů různí, proto existují mnohé vymezení a definice na otázku co je a co není sociální politika.

Pro představu si uvedme alespoň jednu z možných definic sociální politiky, kterou uvádí Igor Tomeš:

Sociální politika je soustavné a cílevědomé úsilí jednotlivých sociálních subjektů ve svém zájmu udržet nebo dosáhnout změny ve fungování nebo podpořit rozvoj svého nebo jiného sociálního systému nebo soustavy nástrojů k realizaci své či jiné sociální politiky. Výsledkem tohoto soustavného a cíleného úsilí je činnost (fungování), rozvoj (zdokonalení) či změna (transformace) systému vlastního nebo jiného nebo soustavy nástrojů. Projevuje se rozhodováním (nebo nerozhodováním) a činnostmi (či nečinnostmi) sociálních subjektů. (Tomeš, 2010, s. 29)

1.2 Cíle sociální politiky

Obecně bychom mohli říci, že cílem sociální politiky je sociální ochrana obyvatel, kteří se mohou dostat do ekonomické či sociální nouze, jíž nejsou schopni vyřešit svými silami nebo pomocí nejužšího okruhu rodiny a přátel. Ovšem je nezbytně nutné, aby sociální velkorysost státu byla regulována, proto je v současné době kladen důraz na přesouvání jeho odpovědnosti k jednotlivcům posilováním motivace k práci a výkonnosti. V praxi je třeba:

- *Posílit mentalitu občanské nezávislosti, odpovědnosti a úsilí lidí o změnu vlastního postavení.*
- *Podpořit vznik a fungování nestátních sociálních subjektů v sociální politice.*
- *Některé sociální služby změnit z neplacených na placené, jejich okruh postupně rozšiřovat, a umožnit tak efektivnější vynakládání prostředků na některé sociální účely.*
- *Klást větší důraz na diferencované poskytování dávek.*
- *Zaručit minimální sociální ochranu občanů státem. (Arnoldová, 2015, s. 22)*

Sociální politika je dvojího typu: cílová nebo instrumentální. Cílová sociální politika vzniká za předpokladu, že cíle a zájmy subjektu jsou smyslem jeho existence (např. organizace Červený kříž). Pokud cíle subjektu jsou jiné a zájmy jsou pouze

prostředkem, hovoříme o instrumentální sociální politice (např. politické strany). (Matoušek 2007, s. 163).

1.3 Funkce sociální politiky

Funkcemi sociální politiky podle Žižkové (Arnoldová, 2015, s. 28) rozumíme její *schopnost vyvolávat určité efekty či účinky ve vztahu k objektům, schopnost sledovat a realizovat určitou vědomou (cílově zaměřenou) činnost a úkoly.*

Druhy funkcí sociální politiky (Arnoldová, 2015, s. 29-31):

- **Ochranná funkce**

Ochranná funkce je nejstarší ze všech a tvoří základní pilíř sociální politiky. Zmírňuje či úplně odstraňuje důsledky již vzniklých sociálních událostí, jež mohou vzniknout špatnými pracovními (nezaměstnanost, nevhodné pracovní prostředí, atd.) či životními podmínkami (nemoc, stáří, osiření, vícečetné rodiny, atd.).

- **Rozdělovací a přerozdělovací (redistribuční) funkce**

Tato funkce je nejdůležitější a zároveň nejsložitějším úkolem sociální politiky. Je zaměřena nejen na příjmy, mzdy a důchody, nýbrž také na rozdělování životních šancí. Přerozdělování by mělo zabránit nerovnému postavení lidí a probíhá dvojím způsobem: *progresivně*, neboli ve prospěch chudých nebo *regresivně* – ve prospěch bohatých.

- **Homogenizační funkce**

Je úzce spjata s předchozí funkcí a je poměrně novou strategií. Homogenizace je proces, kdy společnost poskytuje stejné šance všem podle jejich schopností. Jednoduše řečeno, všichni mají stejnou šanci se vzdělávat, pracovat, pečovat o svoje zdraví apod. Například zde dochází k dorovnávání finančních prostředků lidem do výše společensky uznaného standardu.

- **Stimulační funkce**

Stimulační funkce podporuje a vyvolává žádoucí sociální jednání nejen v ekonomické oblasti, to znamená, že opatření sociální politiky přímo ovlivňují výkonnost pracovního potenciálu a jeho produktivitu. Tato opatření směřují do oblasti vzdělávací politiky, politiky zaměstnanosti, zdravotní politiky apod.

- **Preventivní funkce**

Preventivní funkce, jak sám název napovídá, se snaží předcházet špatným sociálním situacím (bezdomovectví, chudoba, nezaměstnanost atd.) a v dnešní době je velice důležitá a její snaha sílí.

1.4 Principy sociální politiky

Je více než zřejmé, že sociální politika ovlivňuje sociální systém, přičemž při této činnosti musí vycházet z určitých principů. Nejvýznamnějšími principy jsou:

- princip sociální spravedlnosti,
- princip sociální solidarity,
- princip ekvivalence,
- princip subsidiarity,
- princip participace.

Sociální spravedlnost je nejzákladnějším principem sociální politiky, ačkoli neexistuje definice toho, co je sociálně spravedlivé a co nikoli. Podle autorů zabývajících se touto ošemetnou otázkou je sociální spravedlnost pojem relativní a k jeho řešení je třeba přistupovat zpravidla vždy z řady různých hledisek, a přihlížet

tak k podstatě a charakteru velice rozmanitých konkrétních sociálních situací.
(Krebs, 2010, s. 29)

V rámci sociální spravedlnost je pojednáno o třech zásadách, jež se všechny v praxi vyskytují:

- každému stejně,
- každému podle jeho potřeb,
- každému podle jeho zásluhy. (Krebs, 2015, s. 29).

Sociální solidarita (podpora, sounáležitost) souvisí s utvářením a rozdělováním životních podmínek a prostředků jedinců a sociálních skupin v zájmu naplňování ideje sociální spravedlnosti. (Arnoldová, 2015, s. 32) Ani pojem solidarity nepatří mezi jednoznačné, ovšem existuje všeobecně akceptované vymezení solidarity od prvního československého prezidenta T. G. Masaryka, který řekl (Krebs, 2010, s. 32): „solidarita je etickým příkazem, neboť člověk je dlužníkem společnosti, a zříkali se svých práv, privilegií, ve shodě s ideou solidarity, je to jen splácení dluhu za prospěch, který skýtá společnost jednotlivci, rovněž jako dluh generacím minulým, jejichž statky nakupené pílí jsou mu k dispozici, a povinností všech lidí je solidárně pracovat na rozhojnění tohoto bohatství“.

Princip sociální ekvivalence se naprosto liší od principu solidarity a nebývá ani mezi principy často uváděn. Nicméně dnešní sociální politika musí vycházet a vzít v potaz oba principy. Ekvivalence (rovnocennost) předpokládá rovnocenné rozdělování mezd, důchodů atd. jedincům odpovídajících jejich výkonům a zásluze. (Krebs, 2010, s. 35)

Princip subsidiarity (pomoc, podpora) vychází z myšlenky, že člověk svými schopnostmi musí být schopen zajistit prospěch sobě i druhým. V první řadě tedy jedinec má pomoci sám sobě, pokud toho nemůže dosáhnout má se obrátit k rodině. Pokud se rodina dostane do svízelné situace, se kterou si neví rady, může o pomoc požádat své okolí – přátelé, instituce, organizace atd. Až v poslední řadě je možnost

požádat o pomoc stát. U tohoto principu je velmi důležitá výchova obyvatelstva k sebezodpovědnosti. (Arnoldová, 2015, s. 33)

Posledním principem je *princip participace* (podíl, účast), kdy lidem ve společnosti musí být dána možnost spoluúčasti na veřejném rozhodování o záležitostech, které se bezprostředně dotýkají jejich života.

1.5 Nástroje sociální politiky

Výčet nástrojů sociální politiky je velmi pestrý a je důležité, aby veškeré nástroje respektovaly principy. Základním nástrojem v každé demokratické společnosti je právní řád, dále také například sdělovací prostředky, vzdělávací aktivity, poradenské instituty aj.

Můžeme je rozlišit i podle toho, zda se jedná o právní normy, ekonomické nástroje směřující k přerozdělování zdrojů, sociální dokumenty (koncepce, plány, programy, projekty) či o nátlakové akce využívající se k prosazování zájmů.

Velmi často jsou využívány nástroje mající konkrétně aplikační charakter:

- sociální příjmy,
- sociální služby,
- věcné dávky,
- účelové půjčky,
- úlevy a výhody
- a ceny spotřebního zboží a služeb, respektive státní regulace těchto cen. (Krebs, 2010, s. 65-70).

2 Sociální služby a pomoc

Sociální služby jsou zaměřeny na poskytování pomoci jednotlivcům i celým skupinám, kteří jsou jakýmkoli způsobem společensky znevýhodněni. Tyto služby jsou financovány z veřejného rozpočtu a společnost se jimi brání přílišné diferenciaci v různých směrech a hrozbám vznikajících u znevýhodněných obyvatel.

Základním prvkem záchranné sociální sítě je životní minimum, na něž má každý jedinec nárok bez ohledu na to, zda ne/může (ne/chce) pracovat a jehož výše závisí na společností přijaté definici chudoby. V České republice jsou rozlišovány dvě kategorie minimálního příjmu:

- životní a existenční minimum,
- minimální mzda = neboli nejnižší přípustná výše odměny za práci v pracovněprávním vztahu. Od 1. ledna 2015 její hranice stoupla na 9 200 Kč za měsíc, což se netýká invalidních důchodců, jejich minimální mzda činí 8 000 Kč. (Arnoldová, 2015, s. 49).

Životní minimum je v naší republice stanoveno obecně závazným právním předpisem, jenž stanovuje hranici minima a občan nebo rodina klesající pod hladinu této hranice se dostává do hmotné nouze. V tomto případě se musí obrátit na orgány státní správy nebo samosprávy, kde dojde k prověření jeho skutečné situace a případnému dorovnání finančních prostředků. V současné době částka životního minima jednotlivce (prvního v pořadí) činí měsíčně 3 410 Kč. Částka životního minima společně posuzovaných osob (druhý nebo další v pořadí) je následující:

- *2 830 Kč u osoby od 15 let věku, která není nezaopatřeným dítětem (tj. dospělá osoba),*
- *2 450 Kč u nezaopatřeného dítěte od 15 do 26 let věku,*
- *2 140 Kč u nezaopatřeného dítěte od 6 do 15 let věku,*
- *1 740 Kč u nezaopatřeného dítěte od 6 let věku.* (Arnoldová, 2015, s. 46)

Na druhé straně částka existenčního minima činí měsíčně 2 200 Kč a není možné jej použít u nezaopatřeného dítěte, u poživatele starobního důchodu, u osoby invalidní ve 3. stupni a u osoby starší 65 let. Existenční minimum se definuje jako *minimální hranice příjmů osob, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních potřeb na úrovni umožňující přežití*. (Arnoldová, 2015, s. 47)

Obě částky ať už se jedná o životní nebo existenční minimum se mohou měnit každoročně, vždy k 1. lednu (nebo i v mimořádném termínu) v závislosti na růstu nákladů na život.

Sociální služby můžeme koncipovat mimo jiné i podle cílových skupin, pro které jsou určené. Jedná se o služby pro nezaměstnané, pro děti a rodiny, pro rizikové děti a mládež, pro staré lidi, pro etnické uprchlíky, pro lidi s postižením, pro nemocné, pro lidi se závislostmi, pro občany, služby související s výkonem spravedlnosti a služby reagující na krize a služby pro lidi trpící duševními nemocemi. (Matoušek, 2007, s. 79-106).

2.1 Sociální podpora

Sociální podpora pomáhá dětem a rodinám finančními prostředky na zajištění základních lidských potřeb. Je možné o sociální podporu požádat i v dalších sociálně znevýhodněných situacích.

Základním stavebním kamenem jsou dávky – příravek na dítě, sociální příspěvek, příspěvek na bydlení, rodičovský příspěvek a pohřebné.

2.2 Sociální pojištění

Sociální pojištění řeší situace, které mohou v životě potkat každého z nás a musíme se na ně nejlépe dopředu připravit. A to především odkládáním určité finanční rezervy.

Pojem sociálního pojištění v sobě zahrnuje:

- pojistné na důchodové pojištění je povinné pro zaměstnance i zaměstnavatele a v současné době je založeno na dvou pilířích – *povinný systém*, kde je

uplatňován princip solidarity, a *dobrovolné penzijní připojištění*, což je individuální spoření. Z tohoto pojištění jsou financovány invalidní, starobní a pozůstalostní důchody.

- Pojistné na nemocenské pojištění vyplácí dávky lidem na nemocenské, při peněžité pomoci v mateřství, ošetřovné a tvoří jej i vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. Na tomto pojištění se podílí všichni zaměstnanci s běžnými typy pracovních smluv povinně, zatímco OSVČ (osoby samostatně výdělečně činné) dobrovolně.
- Příspěvek na státní politiku zaměstnanosti – podpora v nezaměstnanosti (první 2 měsíce podpůrčí doby tvoří podpora 65 % průměrného platu z posledního pracovního poměru, další 2 měsíce podpora činí 50 % a po zbývající dobu 45 % - podpůrčí doba je ovlivněna věkem: do 50 let = 5 měsíců, od 50 do 55 let = 8 měsíců, nad 55 let = 11 měsíců).
- Úrazové pojištění – povinnost zaměstnavatele ke svým zaměstnancům. Zaměstnavatel zodpovídá za škodu vzniklou zaměstnanci pracovním úrazem.
- Zdravotní pojištění je povinné pro každého občana a tvoří 13,5 % z vyměřovacího období (měsíc u zaměstnance, rok u OSVČ). Platí ho lidé sami, pokud nepracují, nejsou OSVČ nebo nejsou státním zaměstnancem, jako například studenti starší 26 let, dále je placeno státem za nezaopatřené děti, osoby v hmotné nouzi, ženy na mateřské a rodičovské dovolené, zaevidované na úřadu práce anebo je plátcem zaměstnavatel, kdy se společně se zaměstnancem podílí na platbě v poměru 9 % ku 4,5 %. (Arnoldová, 2015, s. 55-60).

2.3 Sociální pomoc

Téma sociální pomoci je pro účel této bakalářské práce nejdůležitější, protože v rámci ní je řešena problematika hmotné nouze, která se společně se sociální nouzí týká přibližně 4 % veškerého obyvatelstva naší země.

Sociální pomoc, jako systém právních norem, institutů a institucí, sociální zabezpečení doplňuje. Nestátní subjekty mají v oblasti poskytování především služeb sociální péče velký prostor, avšak hlavní úloha stále leží na bedrech státu a obcí. (Goldmann, 2007, s. 36)

Vojtěch Krebs ve svých knihách důsledně upozorňuje, že v novém pojetí sociální pomoci uplatňované v demokratické společnosti je veškerá zodpovědnost za své činy a svůj život pouze na jedinci samotném. V případě, že si není schopen zajistit základní životní potřeby a není mu schopna pomoci ani rodina, může požádat o pomoc stát. Systém sociální pomoci tedy řeší situace, kdy jsou ohrožena práva jedince, když se jedinec dostal do hmotné či sociální nouze. V těchto případech mu stát nabídne pomoc ve formě informační, peněžní, věcné, službou či azylové. (Krebs, 2007, s. 265-267).

Za sociální nouzi se považuje taková situace, kdy se člověk o sebe nemůže nebo nedokáže postarat. Za hmotnou nouzi se považuje ta situace, kdy člověk žije pod hranicí životního minima a nemůže si příjem zvýšit zejména vlastní prací. (Arnoldová, 2015, s. 61)

2.3.1 Sociální péče

Sociální péče bývá označována jako sociální pomoc. Jedná se o snahu o *uspokojování uznávaných sociálních potřeb dávkami a službami sociální péče na základě kodifikace všeobecných sociálně politických opatření. (Arnoldová, 2015, s. 66)*

Stát díky sociální péči zajišťuje pomoc svým občanům, jejichž příjmy z pracovních poměrů nejsou dostatečně vysoké na uspokojení jejich potřeb. Mezi příjmy patří i dávky důchodové a nemocenské. Pomoc občanům je zajištěna finančně, věcnými dávkami a službami.

Do této oblasti zahrnujeme podporu v nezaměstnanosti, dávky státní sociální podpory, příspěvek na péči, dávky pro zdravotně postižené lidi a dávky v hmotné nouzi.

3 Hmotná nouze

Pomoc v hmotné nouzi se v České republice opírá o několik právních předpisů:

- zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů,
- vyhláška č. 389/2011 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o pomoci v hmotné nouzi.

Do hmotné nouze se může dostat každý jedinec bez rozdílu. Stačí k tomu mnohdy pouze ztráta zaměstnání, ale i onemocnění, invalidita či stáří. Abychom mohli člověka zahrnout do této kategorie, nesmí mimo jiné vlastnit žádný majetek, jehož prodejem by získal finanční prostředky na živobytí.

Hmotná nouze je posuzována individuálně úřadem práce České republiky a ministerstvem práce a sociálních věcí, přičemž se žadatel vždy musí obrátit na příslušnou pobočku v místě trvalého bydliště. Za splnění podmínek stanovených zákonem je občanu v hmotné nouzi poskytnuta sociální pomoc finančními prostředky nebo věcnými dávkami. Stát se tímto krokem snaží předejít sociálnímu vyloučení a dalším problémům z ní plynoucím, tj. například chudobě, bezdomovectví. Ovšem je nutné, aby člověk měl pozitivní motivaci ke zlepšení své situace vlastní snahou a nestačilo mu pouhé podporování ze strany státu, na což je pohlíženo jako na jednu ze známek zneužívání sociálního systému.

Pojmy sociální problematiky jako chudoba se vyznačují nesnází k jejich specifikaci. Proto vznikly dvě metody jak ji definovat a uchopit. Chudoba může být objektivní, kdy stát rozhoduje o pomyslné příčce jejího vzniku, nebo subjektivní, kdy si každý jedinec hranici chudoby určí sám. Objektivní chudoba bývá měřena normativní a relativní metodou.

- Normativní metoda stanovuje minimální spotřební koš. Ceny zboží a služeb v koši jsou hranicí příjmů. Pod touto hranicí nastává stav chudoby. Nezbytné živobytí tedy zahrnuje výživu, ubytování, oblečení, osobní hygienu, vybavení domácnosti, topení a osobní potřeby denního života. (Arnoldová, 2015, s. 127).
- Relativní metoda je oblíbenější a využívanější metodou v řadě zemí. Stanovuje úroveň příjmu ve vztahu k průměrnému platu v daném státu. Ti, kteří mají nižší příjmy, než je tato hranice, jsou považováni za chudé. (Arnoldová, 2015, s. 128).

Jak již bylo zmíněno, při žádosti o sociální pomoc v hmotné nouzi je posuzován i okruh dalších osob, neboli těch, kteří se žadatelem žijí ve společné domácnosti a hospodaří. *Společně se posuzují především osoby, mezi nimiž existuje vyživovací povinnost a které společně užívají byt. Není stanovena podmínka hlášení k trvalému pobytu, neboť samotné hlášení k trvalému pobytu často neodpovídá skutečnému soužití osob.* (Kotýnková, 2007, s. 90)

Za osobu v hmotné nouzi není považována osoba:

- *která prokazatelně neprojevuje snahu zvýšit si příjem vlastním přičiněním,*
- *která není v pracovním nebo obdobném vztahu, nevykonává samostatnou výdělečnou činnost a není vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání, popřípadě osoba, která je v pracovním nebo obdobném vztahu, ale nemá z těchto vztahů v rozhodném období příjem,*
- *která je vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání a bez vážných důvodů odmítla vykonávat krátkodobé zaměstnání nebo účastnit se v cíleném programu k řešení zaměstnání,*
- *které nevznikl nárok na nemocenské nebo jí náleží ve snížené výši, a to z důvodu, že si přivodila pracovní neschopnost úmyslně,*

- *která je osobou samostatně výdělečně činnou a její příjem po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částky živobytí proto, že se nepřihlásila k nemocenskému pojištění,*
- *které za neplnění povinností zákonného zástupce dítěte spojených s řádným plněním povinné školní docházky byla uložena sankce,*
- *která nastoupila výkon zabezpečovací detence nebo trestu odnětí svobody nebo byla vzata do vazby. (MPSV, 2015)*

3.1 Typy dávek v hmotné nouzi

Dávky v hmotné nouzi jsou trojího typu:

- *příspěvek na živobytí – opakující se měsíční pomoc,*
- *doplatek na bydlení – opakující se měsíční pomoc,*
- *mimořádná okamžitá pomoc – jednorázová pomoc.*

3.1.1 Příspěvek na živobytí

Příspěvek na živobytí je poskytován sociálním systémem těm, jejichž příjem po zaplacení veškerých nutných nákladů na bydlení a základní životní potřeby je nižší, než životní minimum. Občan v takové situaci je povinen snažit se o její napravení hledáním zaměstnání, prodejem majetku apod. Tato dávka je posuzována individuálně podle snahy a možností daného jedince nebo skupiny a na rozdíl od jiných dávek, kde se příjmy počítají jako souhrn všech příjmů v plné výši, se zde příjmy počítají následovně:

- *70 % z příjmu ze zaměstnání (z čisté mzdy), případně další příjmy ze závislé činnosti,*
- *80 % z náhrady mzdy vyplácené zaměstnavatelem v prvních 14 dnech nemoci,*
- *80 % z nemocenských dávek vyplácených během pracovní neschopnosti*

- 80 % z dalších nemocenských dávek (ošetřovné, peněžité pomoci v mateřství, ...),
- 100 % z ostatních příjmů (výživné a alimenty na děti nebo na neprovdanou matku dítěte, důchody, rodičovský příspěvek, přídatky na děti, další různé příjmy).
- Za příjem se nepočítá příspěvek na živobytí, příspěvek na bydlení či dávky péstounské péče.
- Počítají se i jednorázové příjmy (prodej domu/bytu, výplata pojistky, daňové přeplatky apod.). (Arnoldová, 2015, s. 131)

3.1.2 Doplatek na bydlení

Doplatek na bydlení je další dávka sociálního zabezpečení pro osoby v hmotné nouzi. Tato dávka pomáhá žadateli s vlastním nebo pronajatým bytem/domem společně s vlastními příjmy a příspěvkem na bydlení hradit náklady na bydlení. Vlastní příjmy vynaložené na bydlení musí být minimálně 30 % celkové částky (v Praze 35 %) a občan musí mít souhlas obce. Na doplatek na bydlení má nárok pouze ten, kterému byl současně schválen i příspěvek na živobytí. Ve výjimečných případech je možné na tuto dávku dosáhnout i bez přiznaného příspěvku na živobytí a to v případě, že příjem jedince nebo společně posuzovaných osob nepřesáhnul 1,3 násobek této částky.

Výše doplatku by měla být taková, že po zaplacení nájmu rodině zůstane celá částka existenčního minima, tj. 2 200 Kč. *Výše doplatku na bydlení se stanoví jako rozdíl mezi živobytím a skutečnými příjmy, od kterých se odečítají náklady na bydlení a poskytnutí příspěvek na bydlení. Jednoduše, pokud po zaplacení nákladů na bydlení (i při započítání příspěvku na bydlení) zůstává nižší částka, než je částka živobytí, doplatek na bydlení dorovná tyto příjmy na úroveň částky živobytí.* (Arnoldová, 2015, s. 136)

Částka doplatku na bydlení se počítá následujícím způsobem:

- *od částky nákladů na bydlení na aktuální kalendářní měsíc (snížené o příspěvek na bydlení za předchozí kalendářní měsíc) se odečte částka, o kterou příjem osoby/společně posuzovaných osob (včetně příspěvku na živobytí) převyšuje částku na živobytí/společně posuzovaných osob.*
- *Příjem ze zaměstnání se započítává pouze ze 70 %, příjem z podpory v nezaměstnanosti a při rekvalifikaci a z důchodu z 80 %. (Arnoldová, 2015, s. 134-135)*

3.1.3 Mimořádná okamžitá pomoc

Mimořádná okamžitá pomoc je dávka sociálního zabezpečení jednorázového charakteru, která je určena osobám, jejich stav vyžaduje okamžitou pomoc. O tuto dávku žádají lidé zasažení živelnou pohromou, lidé opouštějící dětský domov či výchovný ústav, lidé po ukončení závislosti či vracející se z výkonu trestu.

Zákon 111/2006 Sb., stanovuje 6 sociálních událostí, při kterých je nárok na dávky mimořádné okamžité pomoci.

- *Nejsou plněny podmínky pro poskytnutí opakovaných dávek, ale v případě neposkytnutí pomoci osobě hrozí vážná újma na zdraví. Dávku lze poskytnout v částce, která doplní příjem osoby do výše existenčního minima (v případě nezaopatřeného dítěte do životního minima).*
- *Postižení vážnou mimořádnou událostí (živelní pohroma, větrná pohroma, ekologická havárie, požár apod.) Dávku lze poskytnout až do výše 15násobku částky životního minima jednotlivce, tj. až do výše 51 150 Kč.*
- *Nedostatek prostředků k úhradě jednorázového výdaje spojeného např. se zaplacením poplatku za vystavení duplikátů osobních dokladů nebo v případě ztráty peněžních prostředků. Dávku lze poskytnout až do výše tohoto jednorázového výdaje.*

- *Nedostatek prostředků k nákupu nebo opravě předmětů dlouhodobé potřeby. Dávku lze poskytnout až do výše těchto výdajů, maximálně však v průběhu kalendářního roku do výše 10násobku částky životního minima jednotlivce, tj. až do částky 34 100 Kč.*
- *Nedostatek prostředků k uhrazení odůvodněných nákladů vznikajících v souvislosti se vzděláním nebo se zájmovou činností nezaopatřených dětí a na zajištění nezbytných činností souvisejících se sociálně-právní ochranou dětí. Dávku lze poskytnout až do výše těchto výdajů, maximálně však v průběhu kalendářního roku do výše 10násobku částky životního minima jednotlivce, tj. až do částky 34 100 Kč.*
- *Ohrožení sociálním vyloučením. Jde např. o situace osob vracejících se z vězení, z dětského domova a z pěstounské péče po dosažení zletilosti nebo po ukončení léčby chorobných závislostí. Dávku lze poskytnout až do výše 1000 Kč. V průběhu roku může být poskytnuta opakovaně, součet však nesmí překročit 4násobek částky životního minima jednotlivce, tj. maximálně částku 13 640 Kč. (MPSV, 2015)*

3.2 Organizační struktura správy v hmotné nouzi

Orgány vykonávající správu dávek v hmotné nouzi jsou:

- Ministerstvo práce a sociálních věcí řídí a kontroluje státní správu v oblasti pomoci v hmotné nouzi. Stanovuje jednotné tiskopisy, spravuje informační systém či vydává metodické pokyny.
- Krajské úřady
- Obecní úřady obcí s rozšířenou působností rozhodují o přiznání a výši mimořádné okamžité pomoci. Zajišťují výplatu této dávky, poskytují informace, vypracovávají program individuálního motivačního postupu k dosažení cílů či rozhodují o poskytnutí jednorázových příspěvků.

- Pověřené obecní úřady rozhodují o přiznání příspěvků, o jejich výši a provádí výplaty. Dále poskytují informace, posuzují oprávněnost vyplácení dávek či vypracovávají akviziční plán pro příjemce dávek. (Tomeš a kol., 2009, s. 272-274).

3.3 Problémy související s hmotnou nouzí

O chudobě, sociální péči, společně posuzovaných osobách apod. bylo pojednáno na předchozích stranách. Nyní se budeme věnovat dalším důležitým pojmům souvisejícím s hmotnou nouzí, které nelze opomenout, jelikož jejich problematika je s tématem úzce propojena.

3.3.1 Sociální vyloučení

U pojmu sociálního vyloučení si dovoluji citovat úryvek z knihy Vojtěcha Krebse (2010, s. 137-138), jehož vysvětlení pojmu i odlišení od pojmu chudoby je více, než výstižné.

Rada Evropy jako významná mezinárodní organizace, která vyvíjí řadu iniciativ v oblasti lidských, politických a sociálních práv, používá tuto definici: „Chudoba a sociální vyloučení jsou definovány jako stav, kdy jedinec nebo skupina lidí neparticipuje plně na ekonomickém a sociálním životě společnosti a/nebo když jejich přístup k příjmu a ostatním zdrojům jim neumožňuje dosáhnout životního standartu, který je považován ve společnosti, v níž žijí, za přijatelný. V této situaci nemají často přístup ani k základním právům.“ V této definici je obsaženo jak vyloučení z ekonomického života společnosti v důsledku nedostatečných příjmů (chudoba), tak vyloučení ze sociálního života společnosti v důsledku nedostatečného přístupu ke zdrojům, které jsou ve společnosti k dispozici (sociální vyloučení). Ke zdrojům společnosti patří: trh práce, vzdělávání, bydlení, zdravotní péče a sociální ochrana.

3.3.2 Bezdomovectví

Bezdomovcem, jak již název napovídá, je člověk bez střechy nad hlavou, někdo, kdo nemá domov, ale právně v České republice takový člověk neexistuje. V naší domovině, pokud žije člověk, který nemá domov je označován jako „občan bez

přístřeší“ a patří do skupiny „občanů společensky nepřizpůsobivých“. (Arnoldová, 2015, s. 151).

K nejvíce ohroženým skupinám, kde tato možnost existuje, patří ženy samoživitelky, osoby se zdravotním postižením, osamělé lidi v důchodovém věku, lidi v předdůchodovém věku a mladé, kteří odcházejí z pěstounské péče, výchovných ústavů, dětských domovů a nemají potřebné zázemí. Bezdomovci se dostávají do poměrně bezvýhodné situace, není pro ně jednoduché najít práci – nemají finanční prostředky na dojíždění za prací, hygienické podmínky jsou nedostačující, většina z nich trpí nemocemi. Nemohou pobírat podporu v nezaměstnanosti ani žádnou z jiných sociálních dávek, jelikož ty jsou vázané na trvalý pobyt, jež bezdomovec nemůže prokázat.

3.3.3 Nezaměstnanost

Pod pojmem nezaměstnanost, která vzniká na trhu práce, si jistě každý z nás dokáže představit, co znamená, vždyť v dnešní době je to velmi ožehavé téma, které není lehké definovat a všeobecně platná definice ani neexistuje. Například Mezinárodní organizace práce v Úmluvě č. 102 o sociálním zabezpečení z roku 1952 definovala nezaměstnanost jako *ztrátu výdělku, vyplývající z nemožnosti získat vhodné zaměstnání osobou, která je schopně pracovat a zároveň je pro výkon práce připravena*. (Tomeš a kol., 2009, s. 206)

Nezaměstnanost není stejnou hrozbou pro všechny skupiny obyvatel, je více než zřejmé, že mezi rizikové skupiny patří ženy, mladiství a absolventi škol, handicapovaní a lidé předdůchodového věku. Ovšem její míru ovlivňuje řada dalších faktorů, jako oblast výskytu, kvalifikace pracovníků či potřebné profese.

V literatuře se můžeme setkat s mnoha typologiemi. O nezaměstnanosti lze hovořit jako o dobrovolné a nedobrovolné, krátkodobé a dlouhodobé, strukturální, technologické či cyklické.

3.3.4 Chudoba

Problematika chudoby existuje jako lidstvo samo. Nepostihuje pouze zaostalé či méně vyspělé země, ale všechny bez výjimky a stala se jednou z hlavních otázek k řešení a státy se ji snaží řešit různými způsoby v podobě dávek, služeb či podpor.

Chudobu nelze jednoznačně definovat, jelikož pohled různých skupin na ni se liší. Obecně je možné říci, že chudoba je *stav, který je důsledkem nerovného přístupu k rozdělování bohatství společnosti, k jejím materiálním zdrojům, kdy životní podmínky a uspokojování základních potřeb není v potřebné míře zabezpečeno dostatečnými zdroji a kdy tyto příjmy nelze z nějakých objektivních příčin zvýšit (stáří, invalidita, péče o dítě atd.) a kdy občan nedisponuje ani jinými zdroji či majetkem, který by mu umožnil získat prostředky ve výši, která je společností uznána jako minimální. Chudoba je tedy spojována s hmotnou nouzí, deprivací, s vyloučením jedinců či určitých sociálních skupin od materiálních zdrojů.*“ (Krebs, 2010, s. 109-110)

Chudoba může být ztotožňována s nerovností, ovšem jeto mylné. Oba fenomény jsou spjaté, ale jde o souvislost, nikoli totožnost. Chudobu lze chápat jako výraz extrémní nerovnosti. (Mareš, 1999, s. 39).

Chudoba vzniká v podstatě ze tří hlavních skupin důvodů:

- z nízkých výdělků plynoucích ze zaměstnání,
- z nedostatku zaměstnání, tj. z nezaměstnanosti,
- z rozdílů ve vlastněném bohatství. (Krebs, 2010, s. 124).

A existují 3 typy chudoby:

- chudoba jako důsledek uspořádání ekonomického a sociálního systému společnosti.
- chudoba jako výsledek lenosti, neprozíravosti a nestřídmosti jedinců,

- chudoba jako důsledek situačních faktorů, kdy se chudí jedinci sdružují, vytvářejí subkulturu a odmítají se z ní vymanit. (Mareš, 1999, s. 61).

Chudoba bývá v odborné literatuře dělena na subjektivní a objektivní, která se dále dělí na absolutní a relativní. Subjektivní chudoba jak název sám vypovídá je osobní pohled dané osoby na svoji životní situaci, zatímco objektivní chudoba je definována zvenčí zpravidla státem, v němž se jedinec nebo sociální skupina nachází. Objektivní chudoba může být dále absolutní (kdy nedostatek prostředků ohrožuje samotnou existenci člověka, jelikož nejsou naplněny základní životní potřeby jako jídlo, bydlení a oblečení) nebo relativní (určena průměrným životním standardem ve společnosti).

Řešení chudoby čítá řadu možných sociálněpolitických opatření. Nejlepší je vždy takovýmto problémům předcházet a proto je velmi důležitá prevence a osvěta. Pokud prevence nefunguje, či je nedostatečná existují opatření, která řeší již následky, tj. reálnou chudobu a to jsou záporné zdanění příjmů, tzv. negativní daň (*do určité výše příjmu připadajícího na hlavu není daň placena a domácnostem, které jí nedosahují, je naopak příjem do této hranice dorovnáván, tzv. zápornou důchodovou daní. Toto opatření je sporné.* (Krebs, 2010, s. 129) a stanovování minimálních příjmových veličin (minimální mzda a životní minimum).

4 Shrnutí teoretické části

V oblasti hmotné nouze je základním prvkem jedinec, občan, který není schopen svými dovednostmi, snahou, možnostmi a dalšími vlivy, uspokojovat své základní lidské potřeby a požadavky pro život. Státy, v zastoupení svých zvolených politických činitelů, se v dnešní době snaží vychovat obyvatele k sebezodpovědnosti, aby veškerá tíha nespočívala pouze na jejich bedrech, ale aby každý občan nesl odpovědnost za své činy a jednání. Proto se pro pomoc nejprve musí obrátit na svoji rodinu a nejbližší okolí a teprve, když oni mu nejsou schopni pomoci, může se obrátit na státní systém sociálního zabezpečení, který ho vyslyší a pomoc poskytne pouze tehdy, pokud to uzná za vhodné a žádoucí, protože ne všichni žadatelé o sociální dávky jsou čestní a systémem nezneužívají.

Do hmotné nouze se může dostat jakýkoli člověk v průběhu svého života, jelikož nemůžeme svoji budoucnost předpovídat, nicméně existují skupiny, jež jsou rizikovější, než ostatní. Patří do nich například matky samoživitelky, jejichž příjem nemusí dosahovat takových výší, dále lidé důchodového a předdůchodového věku, ale i mladí lidé, kteří opouštějí brány ústavu, dětských domovů, pěstounských rodin a nemají pevné zázemí, kam se uchýlit.

S hmotnou nouzí tudíž souvisí řada problematických situací, které mohou nastat. Občan se může dostat na hranici nebo pod hranici chudoby, může být sociálně vyloučen nebo jeho situace může být tak zlá, že se z něj stane bezdomovec a z této životní dráhy je cesta opravdu trnitá a složitá.

Aby se občan nedostal do takovýchto bezvýchodných situací a na život nezanevřel úplně, vznikla právě sociální politika státu, jejímž úkolem je řešit sociální zabezpečení a tím nejen pomoci lidem v tísní, ale také předcházet asociálním a sociálně – patologickým jevům ve společnosti.

Pomoci může finančními částkami vyplácených v měsíčních intervalech (různé sociální dávky) nebo mimořádnou jednorázovou částkou, ale také poskytováním informací, věcnou pomocí, azylovou či službou. Dávek a typů pomoci v tíživé situaci existuje celá řada, ale je nutné poznamenat, že všichni nárok na podporu nemají.

5 Praktická část

V teoretické části byly vymezeny základní pojmy a problematika zvoleného tématu hmotné nouze. Praktická část se bude o tyto nabyté znalosti pevně opírat a čerpat z nich. Na následujících stranách se budeme snažit nastínit subjektivní pohled sociálních pracovníků na dané téma. V této části vymežíme hlavní i dílčí cíle, popíšeme a zdůvodníme použité výzkumné metody, průběh výzkumu a jeho přípravy a provedeme operacionalizaci dílčích cílů.

5.1 Vymezení hlavního a dílčích cílů

Hlavním cílem je analyzovat subjektivní pohled sociálních pracovníků na systém dávek hmotné nouze, jeho účinnost a případné nedostatky, zejména zneužívání, a na žadatele o tyto dávky. K jeho úspěšnému dosáhnutí nám budou nápomocné dílčí cíle, k jejichž dosažení budou sloužit tazatelské otázky pokládané respondentům:

- 1. dílčí cíl – Zjistit, jak hodnotí sociální pracovníci systém dávek pomoci v hmotné nouzi?
- 2. dílčí cíl – Jsou dávky v hmotné nouzi podle sociálních pracovníků zneužívány, a jak je toto zneužívání vnímáno?
- 3. dílčí cíl – Jaké jsou typické charakteristiky žadatelů o dávky v hmotné nouzi? Styčné body – věková skupina, národní příslušnost, vzdělání.

Vše výše popsané je přehledně zaneseno do tabulky 1, kde kromě cílů a technik práce nalezneme i konkrétní položené otázky.

Tabulka 1: Cíl, technika, otázky

Dílčí cíl	Tazatelské otázky
DC 1: Zjistit, jak hodnotí sociální pracovníci systém dávek pomoci v hmotné nouzi.	OT 1: Jste spokojen/a se systémem sociálních dávek? OT 2: Co byste změnila? Máte nějaké návrhy, nápady na zefektivnění vyplácení dávek, na trh práce, aby se lidé nemuseli do hmotné nouze dostat? OT 3: Vykazuje podle Vás čerpání dávek v hmotné nouzi vzrůstající tendenci?
DC 2: Jsou dávky v hmotné pomoci zneužívány, a jak toto zneužívání dávek v hmotné nouzi vnímají sociální pracovníci?	OT 1: Co podle Vás znamená zneužívání dávek? OT 2: Jakými způsoby jsou dávky zneužívány? OT 3: Jak poznáte zneužívání dávek a jak je řešíte?
DC 3: Jaké jsou charakteristiky žadatelů o dávky v hmotné nouzi? Styčné body.	OT 1: Když k Vám přijde žadatel o dávky v hmotné nouzi, jedná se spíše o člověka v produktivním nebo v postproduktivním věku? OT 2: Jaké národnosti jsou jedinci, se kterými se setkáváte, a kteří jsou v hmotné nouzi? OT 3: Dávky v hmotné nouzi pobírají spíše jedinci se základním, středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním?

5.2 Výběr a zdůvodnění výzkumné metody

Výzkumnou metodou pro tuto bakalářskou práci se staly rozhovory. Polostrukturované rozhovory se sociálními pracovníky byly vytvořeny autorkou pod odborným dohledem vedoucího práce a jejich hlavním účelem bylo vytvoření kvalitativního vzorku odpovědí. *Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému.* (Hendl, 2005, s. 50) Tento druh výzkumné metody byl vybrán kvůli možnosti respondenta volně vyjadřovat své názory a pocity k předmětu výzkumu, což bylo záměrem této práce.

5.3 Popis organizace a průběhu výzkumu

Výzkumná část byla uskutečněna v období měsíců listopad 2015 až leden 2016.

- Příprava a zhotovení otázek na rozhovor.
- Oslovení vybraných sociálních pracovníků za účelem sjednání osobní schůzky.
- Realizace osobního rozhovoru na domluveném místě – většinou v kanceláři dané osoby.
- Vyhodnocení odpovědí a komparace se všeobecnými statistikami.

V průběhu výzkumné části jsme se setkali s nepříjemnými okolnostmi, které práci ovlivnily. Nejprve jsme měli v úmyslu oslovit a zpracovat nejméně deset rozhovorů, ovšem narazili jsme na neochotu některých sociálních pracovníků spolupracovat a z tohoto důvodu jsme byli nuceni v práci použít omezený vzorek celkem pěti rozhovorů.

Neochota pracovníků se opírala o nedostatek času ve volném čase. Jiné nechtěly odpovídat jednoduše z neochoty ke spolupráci.

Tabulka 2: Informace o oslovených respondentech

	Pohlaví	Věk	Vzdělání	Zaměstnavatel	Pracovní pozice	Počet let praxe
Respondent 1	Žena	39	VŠ – zdravotně sociální fakulta	ÚP ČR Jaroměř	Sociální pracovník	2 roky na pozici soc. prac., jinak 19 let na ÚP
Respondent 2	Žena	43	neuvedeno	ÚP Hradec Králové	Vedoucí nepojistných dávek	10 let
Respondent 3	Žena	28	VŠ – sociální pedagogika	ÚP ČR, oddělení hmotné nouze	Sociální pracovník	3 roky
Respondent 4	Žena	37	VŠ – sociální práce	ÚP ČR, oddělení hmotné nouze	Sociální pracovník	8 let
Respondent 5	Žena	49	Gymnázium	ÚP Jaroměř	Referent nepojistným sociálních dávek	4 roky jako referent, jinak 20 let ve státní správě

Vlastní zpracování

6 Zpracování a výsledky rozhovorů

6.1 Informace o rozhovorech

Rozhovor byl připraven autorkou práce a čítal celkem 22 otázek, na něž jsme se snažili získat co možná nejpřesnější informace, abychom se dokázali vcítit do subjektivního chápání problematiky respondentů a vyhodnotit jejich praktické zkušenosti v otázce vyplácení dávek pomoci lidem v hmotné nouzi.

Výzkumu se účastnilo 5 pracovníků a osobní setkání ve třech případech bylo vedeno na samotném pracovišti po pracovní době a u dvou z nich bylo zapotřebí sejít se v soukromí. Ženy byly seznámeny s tématem, cíly práce i anonymitou odpovědí, které byly zaznamenávané na místě ručně a později přeneseny do elektronické podoby. Rozhovory byly realizovány v období 1. 12. 2015 – 20. 1. 2016.

Tato vybraná výzkumná metoda sebou nese možnost zkreslení odpovědí a tudíž nepřesných výsledků práce. Eliminovat tato rizika se autorka snažila zdůrazněním anonymity a důkladných vysvětlení účelu rozhovoru. Otázky byly také formulovány tak, aby byly jednoduše k pochopení a nehrozila by jejich špatná interpretace.

Možnost zkreslení poskytovaných informací během rozhovoru popisuje ve své knize Disman:

- *Efekt morčete – zkreslení vzniká tím, že zkoumané osoby si jsou vědomi, že jsou zkoumané.*
- *Výběr role – zkoumaná osoba, která si je vědoma, že je zkoumána, může reagovat tak, že si vybere jinou roli jen, aby byla viděna v lepším světle.*
- *Měření jako zdroj změny – průběh výzkumu může ve zkoumaných osobách vyvolat postoje, které předtím neexistovaly.*
- *Stereotyp ve volbě odpovědi – volbě odpovědi je ovlivněna jinými faktory, než míněním respondenta. (Disman, 1993, s. 132)*

6.2 Analýza a interpretace dat

Tato část bakalářské práce bude věnována zpracování odpovědí z rozhovoru s pěti sociálními pracovníci kontaktních pracovišť Úřadu práce Královéhradeckého kraje. Cílem rozhovorů je získání odpovědí na tazatelské výzkumné otázky, pomocí nichž budeme moci odpovědět na dílčí cíle a posléze hlavní cíl celé práce.

Nejprve si ve stručnosti představme sociální pracovníce ochotné účastnit se osobních setkání za účelem rozhovoru. Tabulka číslo 2 zpracovává základní informace, jako například, pohlaví, věk, vzdělání, zaměstnání či počet odpracovaných let na dané pracovní pozici.

Tabulka nám značí, že byly osloveny ženy ve středním věku, jejichž vzdělání je povětšinou vysokoškolské, přičemž respondentka číslo 5 uvedla, že si momentálně vzdělání doplňuje, aby z referenta nepojistných sociálních dávek mohla povýšit na sociálního pracovníka. Jako jediná nemá vysokoškolské vzdělání, ačkoli jedna žena se k otázce vzdělání odmítla vyjádřit. Ze základních údajů u dotázaných je zřejmé, že všechny mají mnohaleté zkušenosti v systému sociálních dávek a jsou tedy dobrým vzorkem pro cíl naší práce.

DC 1: Zjistit, jak vnímají sociální pracovníci systém dávek pomoci v hmotné nouzi.

Záměrem prvního dílčího cíle bylo tazatelskými otázkami zjistit pohled a subjektivní cítění systému dávek pomoci v hmotné nouzi. Naprostá většina je nespokojena s nastavením systému, ale i s přístupem lidí o dávky žádajících. Uvědomují si, že nastavit systém, aby byl plně efektivní, není jednoduchou záležitostí, bylo by potřeba více sociálních pracovníků a je velmi nezbytný i morální aspekt lidí. Jestliže lidé budou vychováni v přesvědčení, že stát se musí o ně postarat, vždy bude docházet ke kolizím a výměně názorů mezi nimi a pracovníky úřadů práce.

Respondentka 1: „*Záleží na lidech. Pokud nebudou chtít pracovat, ale pobírat dávky, tak nevím co by se muselo změnit, aby je to donutilo. Měla jsem klientku, která byla léta evidovaná na úřadu práce, pobírala hmotnou nouzi a měla 2 děti. Příspěvek na*

živobytí měla kolem 9.000 Kč. Po letech nastoupila do práce a nevydělála si ani 10.000 Kč, já jsem jí musela odejmout příspěvek na živobytí i doplatek na bydlení. V práci vydržela pouze 4 měsíce, protože se jí to „nevyplatilo“.

Respondentka 3: „Návrh na změnu sociálního systému je spousta. Problémem hlavně je, že zákon je tvořen lidmi, kteří vůbec nepřijdou do styku s praxí a mají velmi zkreslené představy. Poslední novela zákona o pomoci v hmotné nouzi, která měla omezit výplatu doplatku na bydlení, ji hodně zkomplikovala, nepokryje některé situace, které komplikují výplatu dávky a za další vyplácí se nyní mnohem více. Také základním návrhem na zefektivnění vyplácení dávek je, aby se zákonodárci zajímali pracovníků v každodenní praxi, co je potřeba řešit a co je v zákoně chybně. Konkrétně mohu napsat, že je v zákoně velmi málo povinností pro klienty. Dále chybí úprava správního řízení konkrétně pro dávky pomoci v hmotné nouzi – řídí se především správním řádem, jde pak spíše o zbytečné papírování (klienti většinou vyrozumění a oznámení nerozumí a možnosti k vyjadřování nevyužívají, také to jen protahuje délku řízení), než rychlou pomoc. Velmi by pomohlo více pracovníků – přílišná vytiženost nedovoluje pracovat se všemi rovnoměrně, je nutné volit, na koho se zaměřit. Také by pomohlo více možností vyplácet dávky materiální formou nebo jiné osobě (sociálnímu pracovníkovi města), který by učil rodinu hospodařit apod. Přenést na klienta více zodpovědnosti za vlastní život, aby se musel snažit. Není v pořádku, aby někdo pobíral dávky pomoci v hmotné nouzi např. 12 let! Má to být na dobu nezbytně nutnou.

Na otázku, zda pociťují vzrůstající tendenci čerpání dávek pomoci v hmotné nouzi, tři sociální pracovnice odpověděly, že ano, podle dvou má čerpání dávek spíše klesající tendenci.

Shrnutí dílčího cíle 1

Vnímání oslovených sociálních pracovníků kontaktních pracovišť úřadu práce je vesměs negativní. Všechny kromě jedné bez rozmýšlení uvedly, že se systémem dávek pomoci v hmotné nouzi nejsou spokojené, ovšem i ta jedna, která uvedla, že

asi spokojená je by nějaké změny uvítala. Z tohoto důvodu bychom mohli shrnout první dílčí bod jako nespokojenost s nastavením systému, ale také přístupu žadatelů o dávky, kteří jsou většinou toho názoru, že v nepříjemné životní situaci se o jejich potřeby musí postarat stát a své povinnosti si neuvědomují.

DC 2: Jsou dávky v hmotné pomoci zneužívány, a jak toto zneužívání dávek v hmotné nouzi vnímají sociální pracovníci?

Druhý dílčí cíl a jeho otázky uvedl respondentky do prostředí zneužívání dávek pomoci v hmotné nouzi. V této části se vyjadřovaly k tomu, co vlastně podle nich zneužívání dávek znamená, jakými způsoby se dají zneužít či jak zneužití poznají a jak jej řeší.

V teoretické části jsme se seznámili s několika možnými způsoby vyplácení dávek pomoci v hmotné nouzi, z rozhovorů vyplynulo, že všechny ženy znají veškeré způsoby vyplácení, jako například platba v hotovosti, poštovní poukázkou, převodem na účet, stravenkami, přímou úhradou apod. Dvě ženy efektivnost těchto způsobů nedokážou posoudit, zatímco tři si jsou jisté, že ani jedna forma není naprosto efektivní a spolehlivá. Dávky se podle nich dají lehce zneužít, kdy například stravenky směňují v obchodech za peníze, třeba i za menší hodnotu, než jakou mají. Všechny se shodly na tom, že zneužívání dávek znamená, jejich pobírání, ačkoli na ně nemají ze zákona nárok. Takový lidé zatajují, lžou, falšují dokumenty, jenom aby dávky získali. Ke zneužívání dávek řadí také situace, kdy jsou využívány na jiné účely, než k jakým byly vyplaceny.

Respondentka 2: *„Zneužívání dávek je jejich neoprávněné pobírání. Zatajení určitých skutečností, potřebných pro vypočítání a poskytování dávek. ... Nejčastějším zneužíváním dávek je zatajování a nepřiznání skutečných příjmů dalších osob ve společné domácnosti a nepřiznání majetku.“*

Respondentka 3: *„Zneužívání dávek je jejich nevyužití k účelu, ke kterému jsou určeny a jejich pobírání na základě nepravdivých informací. ... Dávky jsou zneužívány především jejich čerpáním na základě nepravdivých údajů – dostatečné finanční prostředky, zatažené příjmy, nepřiznaný majetek apod. Dále jejich využívání*

k účelům, ke kterým nejsou určeny – nákup tabákových výrobků, alkoholu, gamblerství.“

Respondentka 4: *„Zneužívání znamená pobírání osobami, které pouze deklarují stav hmotné nouze, ale fakticky tento stav u nich neexistuje. ... Dávky jsou zneužívány hlavně vykonáváním nelegální práce.“*

V otázce zneužívání dávek byly ženy za jedno a mají stejné názory i na způsob jejich zneužívání, kdy upozorňují na to, že nejobvyklejším a také nejhůře prokazatelným způsobem je práce tzv. na černo, tzn., že jsou v evidenci úřadu práce a zároveň si vydělávají peníze, které státu nepřiznají. Což je běžná praxe, protože kdyby práci na pracovní smlouvu přiznali, jejich výdělek by se započítával do dávek a jejich setrvání v dávkovém systému by bylo ohroženo, tudíž by byl ohrožen i jejich příjem ze sociálního systému naší republiky.

Lidé dávky zneužívající, nelze všeobecně specifikovat, ovšem sociální pracovníce ze své praxe jsou již schopné podle vyjadřování, postojů a spolupráce s daným žadatelem vycítit jeho nekalé úmysly. Ačkoli se o nich ví, je velmi obtížné, v některých případech takřka nemožné, je potrestat. Aby bylo možné odhalit nepoctivé žadatele, provádí pracovníci sociální šetření v místě pobytu žadatelů, kde zjišťují konkrétní a individuální situaci toho daného jedince. Kromě tohoto způsobu se hojně využívají anonymní udání. Co se týče možností potrestání, jsou sociální pracovníce za jedno. Trestem je navrácení přeplatku a v extrémním případě trestní oznámení.

Respondentka 1: *„O lidech zneužívajících dávky víme, ale dělat nemůžeme nic. Když žena tvrdí, že s mužem nežije a my jdeme na šetření, chlap řekne, že přišel za dětmi, tak ani to, že je v trencách nedokazuje, že tam bydlí.“*

Respondentka 3: *„Konkrétní specifikace člověka zneužívající dávky není podle mého názoru možná. Lidé zneužívající dávky pomoci v hmotné nouzi jsou velmi různí. Nicméně jsou znaky, projevy chování, díky kterým lze takového člověka poznat. Je poznat člověk, který dávky nepotřebuje, zneužívá nebo je sice potřebuje, ale to na základě vlastní lenosti, tzn. opravdu žije z životního minima a stačí mu to. Rovněž jde*

identifikovat člověka, který se snaží svoji situaci opravdu řešit, nejen, že o tom mluví, protože se to čeká. Na základě praxe sociální pracovník, který se své práci věnuje, dokáže rozpoznat, s jakým klientem jedná. ... Zneužívání dávek odhalujeme pomocí sociální práce, komunikací s klientem, při sociálním šetření, zjišťováním od jiných orgánů (OSPOD, PČR). Dostáváme i (především anonymní) udání. Řešení je individuální dle případu. Může být vyčíslen přeplatek na dávce, dávka odejmuta a rovněž je možné podat trestní oznámení. ... V rámci zákona není moc možnost trestání zneužití dávek. Vyčíslení přeplatku především. Případně podáním trestního oznámení.“

Na otázku kolik případů zneužívání pobírání dávek měsíčně či ročně zaznamenají, nedokázala většina odpovědět. Pouze respondentka číslo 1 uvedla, že neřeší žádné zneužívání a respondentka číslo 5 řeší měsíčně 3-5 přeplateků na dávce z důvodu pochybení klienta.

Shrnutí dílčího cíle 2

Zneužívání dávek pomoci v hmotné nouzi je velkým problémem celého systému. Je spojeno s neposkytnutím pravdivých údajů, nelegální prací, zatajováním majetku, příjmů a dalších finančních rezerv. Zneužívání dávek je složitý proces. Ačkoli získanou praxí jsou sociální pracovníce schopné poznat člověka dávky zneužívající, přiznávají, že jejich reálné odhalení je složité a pokud dojde k možnosti potrestání, není tak motivující a účinné, aby myšlenka zneužívání dávek od tohoto činu odradila ostatní.

DC 3: Kdo je nejčastějším žadatelem o dávky v hmotné nouzi? Jaký typ člověka a jeho charakteristika.

V této části se budeme věnovat otázce žadatele dávek. Respondentky budou odpovídat na otázky, zda se setkávají více s lidmi v produktivním či postproduktivním věku a s jakým vzděláním, s jakými národnostmi se při výkonu svého povolání setkali a setkávají či jak se žadatelé na úřadě chovají.

Až na jednu sociální pracovníci se všechny shodly na skutečnosti, že většinou je žadatelem o hmotnou nouzi člověk v produktivním věku. Respondentka číslo 3

dokonce uvedla, že podle jejích kvalifikovaných odhadů to je až 94 % všech žadatelů.

Národnostní otázka je složitá sama o sobě, ovšem naše respondentky měly celkem jasno v tom, které ze všech možných jsou ty nejčastější.

Tabulka 3: Národnostní rozdělení žadatelů

	Česká nár.	Slovenská nár.	Ukrajinská nár.	Ruská nár.	Syrská nár.
Respondent 1	x	x			
Respondent 2	x				
Respondent 3	x	x	x	x	x
Respondent 4	x	x	x		
Respondent 5	x				

Vlastní zpracování

Všechny pracovnice ÚP uvedly, že nejčastějším žadatelem o sociální dávky jsou lidé s českou národností, přičemž poznamenaly, že mezi těmito žadateli převládají Romové, kteří ve valné většině dnes mají českou národnost. Tři ženy uvedly, že se dále setkávají se Slováky, dvě navíc ještě s Ukrajinci a pouze jedna má zkušenosti s ruskými a syrskými příslušníky.

V návaznosti na národnostní otázku navazuje otázka kolikačlenná domácnost či spíše jedinci jsou nejčastěji vyskytujícími se žadateli. Dvě pracovnice se shodují, že nejsou schopny na tuto otázku odpovědět, protože si myslí, že je to tak půl na půl, zbývajících zbytek tří žen si je jist, že se jedná o vícečlenné domácnosti, přičemž se shodly, že to jsou rodiny s minimálně pěti členy.

Co se týče vzdělání, všechny respondentky se shodují, že nejčastěji žádají o dávky pomoci v hmotné nouzi lidé se základním vzděláním, dále se mezi nimi vyskytují lidé s výučním listem, středním vzděláním s maturitou, ale i vysokoškolsky vzdělaní lidé, kterých je málo, ale přece jen se třeba na krátkou dobu žadateli stanou.

Respondentka 2: „Setkáváme se téměř s každou národností, ale nejčastěji chodí o dávky hmotné nouze žádat samozřejmě Češi, mezi nimiž jsou Romové. ... žadatelé jsou různí, máme zde jak středoškoláky, vysokoškoláky, tak žadatele se základním vzděláním či vyučené.“

Respondentka 3: „Kvalifikovaným odhadem 94 % jsou žadatelé v produktivním věku. ... Jedná se spíše o vícečlenné domácnosti – dvou až dvanáctičlenné, průměrně odhaduji pětičlenné. ... Nejčastěji mají základní vzdělání, případně nedokončené základní vzdělání. Vysokoškolsky vzdělané osoby se v hmotné nouzi vyskytují velmi omezeně, ale vyskytují, ale většinou ne dlouhodobě.“

Následující otázka nás velmi zajímala. Ptali jsme se, jak se lidé v hmotné nouzi na veřejnosti či úřadě projevují. Všechny respondentky se víceméně shodly, že se setkaly se všemožnými typy lidí – od pokorných, spolupracujících po nadávající, urážející až agresivní. Podle jedné z nich je křik a nadávky na denním pořádku a ve většině případů se jedná o lidi, kteří mají přístup, že stát má povinnost se o ně postarat. Jednoduše řečeno, žadatelé o dávky sociální pomoci v hmotné nouzi se opírají pouze o domněnku práva, nikoli své povinnosti.

Respondentka 1: „Za celou dobu praxe jsem měla pouze jeden konflikt, kdy se klient rozčiloval, že jsme mu snížili dávku, byl agresivní. Nakonec odešel bez větších problémů. Občas klienti projevovali nesouhlas s výší dávky, s termínem vyplácení, atd., ale většina klientů se chovala slušně.“

Respondentka 2: „Někteří žadatelé o hmotnou nouzi bývají velice agresivní, vulgární vůči sociálním pracovníkům. Jiní jsou ba naopak vděční za jakoukoli finanční pomoc a podporu.“

Shrnutí dílčího cíle 3

Žadatelem o dávky pomoci v hmotné nouzi jsou různí jedinci i vícečlenné domácnosti většinou se základním vzděláním, ale občas se žádost o pomoc státu nevyhne ani vysokoškolsky vzdělaným lidem. Mezi národností žádající u našich respondentek o dávky jsou samozřejmě v největší míře zastoupeni Češi, mezi něž řadíme i Romy, kteří ve valné většině mají právě českou státní příslušnost. Všechny

dotazované se setkaly alespoň jednou za svoji praxi s agresivním chováním, které je do jisté míry následkem životní situace, do níž se žadatel dostal.

6.3 Shrnutí praktické části

Dávky pomoci v hmotné nouzi mohou pomoci člověku z jeho svízelné životní situace, ovšem pokud se dostanou do rukou někoho, kdo takovou pomoc nepotřebuje, je schopen pomoci si sám svými prostředky nebo prostředky svých známých, pak taková pomoc v jeho rukou se míjí účinkem. Oslovených pět sociálních pracovníc nám díky svým odpovědím na tazatelské otázky odpovídaly na dílčí cíle, díky nimž můžeme stanovit jejich názor na problematiku, jíž se v praxi dennodenně věnují. Z velké části jsou jejich názory stejné, nebo alespoň podobné.

Systém dávek pomoci v hmotné nouzi, tak jak je dnes nastaven jim nevyhovuje z hlediska benevolence a málo účinných nástrojů k potrestání jejich zneužívání. Ovšem poznamenávají, že celkově je systém sociálních dávek složitým procesem. Také proto, že se v některých případech stává demotivující pro hledání zaměstnání, když výše dávek přesahuje samotný výdělek.

Bylo by zapotřebí navýšit počet pracovních míst na pozicích, které by hlídaly vyplácení dávek a jejich možné zneužívání. Za zneužívání je považována práce na černo, zatajování finančních prostředků, majetku, udání nepravdivých informací, atd. Velkým problémem, se kterým se pracovníce potýkají je fakt, že mnohdy vědí o konkrétních případech zneužívání dávek, ale nejsou schopny jej prokázat.

Pro smysluplnější vykonávání práce a přerozdělování financí určených na dávky pomoci v hmotné nouzi, by se nesmělo změnit pouze nastavení stávajícího systému, ale především osvěta mezi lidmi, pracovní podmínky na trhu práce, platy zaměstnanců jak ve veřejném, tak i soukromém sektoru, aby se nemohlo stát, že člověk na dávkách na tom bude finančně lépe, než ten, který každé ráno vstává v pět hodin, aby se stihnul dopravit do práce včas, kde si musí odpracovat 8-12 hodin, aby si své peníze zasloužil.

Závěr

Bakalářská práce byla věnována tématu hmotné nouze a jejím hlavním cílem bylo zanalyzovat subjektivní pohled na dané téma vybranými sociálními pracovníci, zaměstnanými na Úřadu práce, vykonávající agendu dávek pomoci v hmotné nouzi. V prvotním záměru bylo oslovit pro účely kvalitativního rozhovoru alespoň 10 respondentů, ovšem během výzkumné části bylo zaznamenáno větší množství odmítavých reakcí k osobnímu setkání, na nichž rozhovor probíhal, a reálně tedy proběhlo 5 rozhovorů. Ovšem i z omezeného počtu bylo možné analyzovat a interpretovat získaná data.

Hmotná nouze je stav, kdy člověk, občan určitého státu, nemá dostatečně vysoké finanční příjmy k zabezpečení základních životních podmínek. Takový občan, jenž nejen, že nemá dostatečné příjmy, ale ani nedisponuje majetkem, jehož prodejem by mohl finance získat nebo nemá rodinu či blízké přátele, kteří by mu v jeho těžké životní situaci mohli pomoci, může požádat o pomoc stát.

Hmotná nouze je velké téma sociální problematiky, která je sama o sobě komplikovaná a žadatel se ve valné většině případů ocitá na dně nejen finančním, ale i psychickém. Každý se do této situace dostává za jiných okolností a setrvává v ní po různě dlouhou dobu. Což potvrzují i odpovědi na otázku ohledně vzdělání jednotlivých žadatelů. Kromě klientů se základním či středoškolským vzděláním se čas od času úřednice setkávají i s vysokoškolsky vzdělanými lidmi, kteří ovšem v systému dávek hmotné nouze nezůstávají dlouho, ale pravděpodobně pouze po nutný čas potřebující k vyřešení své situace.

Podle našeho mínění jsme hlavního cíle dosáhli. Pomocí dílčích otázek jsme byli schopni nahlédnout do myšlení a mínění oslovených sociálních pracovníků, které se ve většině otázek shodovaly. Víceméně nejsou s nastavením sociálního systému spokojené, ale nepřenáší veškerou tíhu tohoto problému pouze na stát. Poukazují, že neméně důležité je rozšířit mezi lidmi osvětu a poučení, motivaci k práci, k zabezpečování svých nejen základních, ale veškerých potřeb svépomocí, aby lidé

převzali za svá jednání plnou zodpovědnost a nespolehali se na pomoc státu. Stát by měl být až tou poslední možností, kdy všechny ostatní ztroskotají.

Seznam tabulek

<i>Tabulka 1: Cíl, technika, otázky.....</i>	<i>32</i>
<i>Tabulka 2: Informace o oslovených respondentech.....</i>	<i>34</i>
<i>Tabulka 3: Národnostní rozdělení žadatelů.....</i>	<i>41</i>

Seznam příloh

<i>Příloha 1: Otázky k rozhovoru .....</i>	<i>50</i>
<i>Příloha 2: Originál rozhovoru.....</i>	<i>51</i>
<i>Příloha 2: Originál rozhovoru 2.....</i>	<i>55</i>

Seznam použité literatury a zdrojů

- ARNOLDOVÁ, Anna. *Sociální péče 1. díl. Učebnice pro obor sociální činnost*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 240 s. ISBN 978-80-247-5147-4.
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993. 374 s. ISBN 80-7066-822-9.
- GOLDMANN, Radoslav; et al. *Vybrané kapitoly ze sociálních disciplín*. 3. přeprac. a doplněné vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 131 s. ISBN 80-244-1454-6.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0.
- KOTÝNKOVÁ, Magdaléna. *Sociální ochrana chudých v České republice*. 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2007. 132 s. ISBN 978-80-245-1302-7.
- KREBS, Vojtěch; et al. *Sociální politika*. 4. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: ASPI, 2007. 503 s. ISBN 978-80-7357-276-1.
- KREBS, Vojtěch; et al. *Sociální politika*. 1. vyd. Praha: CODEX Bohemia, 1997. 328 s. ISBN 80-85963-33-7.
- KREBS, Vojtěch; et al. *Sociální politika*. 5. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 544 s. ISBN 978-0-7357-585-4.
- MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 248 s. ISBN 80-85850-61-3.
- MATOUŠEK, Oldřich; et al. *Sociální služby*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 184 s. ISBN 978-80-7367-310-9.

MATOUŠEK, Oldřich; et. al. *Základy sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 312 s. ISBN 978-80-7367-331-4.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Pomoc v hmotné nouzi 2015* [online]. [cit. 25. 10. 2015]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5#d>

TOMEŠ, Igor; et al. *Sociální správa. Úvod do teorie a praxe*. 2. rozšířené a přepracované vyd. Praha: Portál, 2009. 304 s. ISBN 978-80-7367-483-0.

TOMEŠ, Igor. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. 440 s. ISBN 978-80-7367-680-3.

ZICH, František. *Úvod do sociologického výzkumu*. 2. vyd. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2014. 121 s. ISBN 978-80-7408-093-7.

Přílohy

Příloha 1: Otázky k rozhovoru

Otázky pro rozhovor

- Věk:
- Nejvyšší dosažené vzdělání a na jaké škole: (pokud se škola neshoduje se sociální péčí, zeptat se jak se k práci v sociální sféře dostal)
- Zaměstnavatel: (informace pro mne pro zpracování BP, nebude součástí rozhovoru, pokud nebude možné zjistit jinak)
- Pracovní pozice: (informace pro mne pro zpracování BP, nebude součástí rozhovoru, pokud nebude možné zjistit jinak)
- Praxe v počtu let na dané pozici:
- Když k Vám přijde žadatel o dávky v hmotné nouzi, jedná se spíše o člověka v produktivním nebo v postproduktivním věku?
- Jaké národnosti (české, polské, slovenské, jiné) jsou jedinci, se kterými se setkáváte, a kteří jsou v hmotné nouzi?
- Jde spíše o jednočlennou nebo vícečlennou domácnost?
- Pokud jde o rodiny, můžete sdělit kolikačlenné jsou?
- Dávky v hmotné nouzi pobírají spíše jedinci se základním, středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním?
- Jakými formami jsou dávky vyplácené?
- Jaká z těchto forem je podle Vás neefektivnější?
- Jak se lidé v hmotné nouzi na veřejnosti (na úřadě) projevují?
- Co podle Vás znamená zneužívání dávek?
- Jakými způsoby jsou dávky zneužívány?
- Je možné specifikovat typ člověka zneužívající dávky? Poznáte ho ze své zkušenosti?
- Jak poznáte zneužívání dávek a jak je řešíte?
- Kolik případů zneužívání řešíte měsíčně/ročně a kolik se jich podaří objasnit a potrestat?
- Jak trestáte zneužívání dávek?
- Jste spokojen/a se systémem sociálních dávek?
- Co byste změnila? Nějaké návrhy, nápady na zefektivnění vyplácení dávek, na trh práce, aby se lidé nemuseli do hmotné nouze dostat, atd.
- Vykazuje podle Vás čerpání dávek v hmotné nouzi vzrůstající tendenci?

Příloha 2: Originál rozhovoru

CÍL PRÁCE

Hlavní cíl práce: Zanalyzování subjektivního pohledu sociálních pracovníků na pobírání dávek v hmotné nouzi a navržnutí případných zlepšení.

Dílčí cíle:

- 1. dílčí cíl - Zjistit, jak charakterizují sociální pracovníci systém pomoci v hmotné nouzi?
- 2. dílčí cíl – Co je považováno za největší problém v oblasti dávek hmotné nouze?
- 3. dílčí cíl – Kdo je nejčastějším žadatelem o dávky v hmotné nouzi? Jaký typ člověka a jeho charakteristika.

Otázky pro rozhovor

Jedná se o nestandardizovaný rozhovor, tj. musíme reagovat na přicházející odpovědi a případně doplňovat nové. Pokud má dotazovaný malou praxi v sociální péči, reagovat na to tím, kde pracoval předtím, zaznamenat si i předchozí zaměstnavatele atd.!!! Každá z těchto otázek se dá rozvinout a ptát se hlouběji.

- Věk: 49 let
- Nejvyšší dosažené vzdělání a na jaké škole: (pokud se škola neshoduje se sociální péčí, zeptat se jak se k práci v sociální sféře dostal)
Gymnázium - střední s maturitou, pracuji ve státní správě 20 let.
- Zaměstnavatel: (informace pro mne pro zpracování BP, nebude součástí rozhovoru, pokud nebude možné zjistit jinak)
ÚP Jaroměř
- Pracovní pozice: (informace pro mne pro zpracování BP, nebude součástí rozhovoru, pokud nebude možné zjistit jinak)
Pracuji zde jako referent nepojistných sociálních dávek, dodělávám si vzdělání, aby bych mohla být sociální pracovník.
- Praxe v počtu let na dané pozici:
5 let v dané pozici
- Když k Vám přijde žadatel o dávky v hmotné nouzi, jedná se spíše o člověka v produktivním nebo v postproduktivním věku?
Produktivní věk.

- Jaké národnosti (české, romské, polské, slovenské, jiné) jsou jedinci, se kterými se setkáváte, a kteří jsou v hmotné nouzi?

České, Romové mají totiž ve velké většině českou národnost.

- Jde spíše o jednočlennou nebo vícečlennou domácnost?

Převážují rodiny, * tak 60%, jednočlenné tak 40%.

- Pokud jde o rodiny, můžete sdělit kolikačlenné jsou?

Převážují rodiny s třemi a více dětmi.

- Dávky v hmotné nouzi pobírají spíše jedinci se základním, středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním?

Základní vzdělání převládá, pak jsou vyňčeni a středoškoláci, objeví se i vysokoškoláci.

- Jakými formami jsou dávky vypláceny?

Poštovní poukázkou, na účet, v hotovosti na úřadě, pomocí poukázek na jídlo a hygienické potřeby.

- Jaká z těchto forem je podle Vás neefektivnější?

Dobrá je přímá úhrada (majitel, škola) na druhou stranu přebíráte zodpovědnost za klienta a on se netračí.

- Jak se lidé v hmotné nouzi na veřejnosti (na úřadě) projevují?

Je to individuální, někdo je slábný a nešťastný, že se dostal až na dávky, někdo si myslí, že musí dostat všechno a hned.

- Co podle Vás znamená zneužívání dávek?

Každý reaguje jinak.

Pro mě to znamená, že lidi pobírají dávky a nemají na ně ze zákona nárok, že něco zatajili, lhali, falšovali dokumenty atd....

- Jakými způsoby jsou dávky zneužívány?

Nejobvyklejší a také nejhrdě prokazatelné je, že jsou klienti v evidenci úřadu práce a zároveň pracují na černo.

- Je možné specifikovat typ člověka zneužívající dávky? Poznáte ho ze své zkušenosti?

Neda se to zobecnovat, je to jak v životě, někdo je slušný a někdo vychytralý. Poznáám typy, na který si musím dát pozor a věřit jim jen něco, obvykle jsou to mladí muži.

- Jak poznáte zneužívání dávek a jak je řešíte?

Obvykle se na to přijde náhodně, někdo nám, že pracuje a třeba je vidíme, jak někde pomáhají na stavbě, tak tam pošleme inspektora práce a oni udělají kontrolu. Při sociálním setření třeba zjistíme, že

- Kolik případů zneužívání ^{skutečnosti, které uvádějí při podání dávky se nezdávají na} potrestat? ^{pravdě.}

Měsíčně máme J-S připlatka na dávce z důvodu pochybení klienta. Případy o kterých se dozvíme, vždycky vyřešíme, trestem je připlatek, který klient musí vrátit zpátky úřadu.

- Jak trestáte zneužívání dávek?

My nikoho netrestáme, jen vyčísľujeme připlatky. žádná trestní ochranná jsme zatím nepodávali, snažíme se s klientem dohodnout.

- Jste spokojen/a se systémem sociálních dávek?

Zatím nikdo nic jiného nemyslel. Takže asi ano.

- Co byste změnila? Někaké návrhy, nápady na zefektivnění vyplácení dávek, na trh práce, aby se lidé nemuseli do hmotné nouze dostat, atd.

Bud' bych snížila výši dávek nebo zvýšila minimální mzdou. Pokud klient pracuje, vzhledem k jeho vzdělání, má obvykle jen nekvalifikační práci a tudíž za minimální mzdou. Ve výsledku má stejně peníze jako když je na dárkách, takže je to pro něho demotivující, musí někam chodit, ráno vstávat, má náklady s dojížděním atd., a v důsledku má stejně peníze.

- Vyazuje podle Vás čerpání dávek v hmotné nouzi vzrůstající tendenci?

Ano ale je rozdíl, když jsou dlouhodobě na dárkách několik let, to bych rekla, že je to určitě procento, které se nemění. Spíš se zvyšuje počet klientů, kteří přijdou o práci a jsou na dárkách jen pár měsíců, než si ^{hledají nové místo.}

Jakými způsoby jsou dávky zneužívány?

Vzhledem k tomu, že tady, v našem státě, práce na černo funguje, zaměstnavatelé jsou spokojeni, zaměstnanci jsou taky spokojeni a nic se nedá prokázat. Tak se tvrdí, že Romové nepracují, což ovšem není tak pravda, protože při sociálním setřevání, bývají doma jen ženy a děti a když se zeptáte dítěte, kde je tatínek, řekne v práci.

Další způsob je, že je klientovi priznána třeba jednorázová dávka na pračku a on peníze utratí, aniž by si ji koupil. V případě, když není prokázáno účelné využití dávky, je klientovi vyčíslen přeplatek. Dělat se sociální setřevání, jestli má ten spotřebič doma, musí doložit doklad o zakoupení atd.....

Jak poznáte zneužívání dávek a jak je řešíte?

Lidi posílají na úřad anonymy nebo normálně přijdou na úřad a uvedou, že ten a ten ohodil do práce atd... takže my to prošetříme. Pokud se prokáže, že dávky pobírá neoprávněně, tak to řešíme přehodnocením dávek a vyčíslením přeplatku. Nebo třeba neuvědomí, že berou výživné a je přijde se na to, předkládají nám totiž pravidelné výpisy z účtů, pokud tedy klient má účet. Nejde spíš o to, že klient by neměl nárok na dávku, ale jde spíš o to, jaká výše dávky je správná.

Příloha 2: Originál rozhovoru 2

CÍL PRÁCE

Hlavní cíl práce: Zanalyzování subjektivního pohledu sociálních pracovníků na pobírání dávek v hmotné nouzi a navrhnout případných zlepšení.

Díleči cíle:

- 1. díleči cíl - Zjistit, jak charakterizují sociální pracovníci systém pomoci v hmotné nouzi?
- 2. díleči cíl - Co je považováno za největší problém v oblasti dávek hmotné nouze?
- 3. díleči cíl - Kdo je nejčastějším žadatelem o dávky v hmotné nouzi? Jaký typ člověka a jeho charakteristika.

Otázky pro rozhovor

Jedná se o nestandardizovaný rozhovor, tj. musíme reagovat na přicházející odpovědi a případně doplňovat nové. Pokud má dotazovaný malou praxi v sociální péči, reagovat na to tím, kde pracoval předtím, zaznamenat si i předchozí zaměstnavatele atd.!!! Každá z těchto otázek se dá rozvinout a ptát se hlouběji.

- Věk: 28 let
- Nejvyšší dosažené vzdělání a na jaké škole: (pokud se škola neshoduje se sociální péčí, zeptat se jak se k práci v sociální sféře dostal)
Magisterské, VTB Zlín, obor sociální pedagogika
(sociální zaměření školy od SS)
- Zaměstnavatel: (informace pro mne pro zpracování BP, nebude součástí rozhovoru, pokud nebude možné zjistit jinak)
Úřad práce ČR, Odbor NSD, PaP a DOZP, oddělení hmotné nouze.
- Pracovní pozice: (informace pro mne pro zpracování BP, nebude součástí rozhovoru, pokud nebude možné zjistit jinak)
Sociální pracovník
- Praxe v počtu let na dané pozici: 3 roky
- Když k Vám přijde žadatel o dávky v hmotné nouzi, jedná se spíše o člověka v produktivním nebo v postproduktivním věku?
V produktivním věku (kvalifikovaným odhadem 94%)

- Jaké národnosti (české, romské, polské, slovenské, jiné) jsou jedinci, se kterými se setkáváte, a kteří jsou v hmotné nouzi?

České, romské, slovenské, ukrajinské, ruské, syrské.

- Jde spíše o jednočlennou nebo vícečlennou domácnost?

Více členná domácnost.

- Pokud jde o rodiny, můžete sdělit kolikačlenné jsou?

Dvou až cca dvanačtičlenné. Průměrně, odhaduje pětičlenné.

- Dávky v hmotné nouzi pobírají spíše jedinci se základním, středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním?

Nejčastěji se základním vzděláním, případně s nedokončeným základním vzděláním. Vysokoškolsky vzdělané osoby se v hmotné nouzi vyskytují velmi omezeně.

- Jakými formami jsou dávky vyplácené?

Nejčastěji pašovní pankáčkon nebo převodem na běžný účet. Výjimečně stravkami.

- Jaká z těchto forem je podle Vás neefektivnější?

Žádná.

- Jak se lidé v hmotné nouzi na veřejnosti (na úřadě) projevují?

Velmi různorodě. Nelze všem házet do jednoho pytle. Nicméně spíše standardním chováním je přístup „stať se musí postarat“

- Co podle Vás znamená zneužívání dávek?

Neužití k účelu, ke kterému jsou určeny a jejich pobírání na základě nepravdivých informací.

- Jakými způsoby jsou dávky zneužívány?

Především jejich čerpání na základě nepravdivých údajů - dostatečné finanční prostředky, zatajené příjmy, nepříznivý majetek apod. Dále využívání dávek k účelům, ke kterým nejsou určeny - alkohol, tabák ...

- Je možné specifikovat typ člověka zneužívající dávky? Poznáte ho ze své zkušenosti?

Konkrétní specifikace není podle mého názoru možná. Lidé zneužívající dávky pomocí v hmotné nouzi jsou velmi různí. Nicméně jsou znaky, projev chování, díky kterým lze takového člověka poznat. Je poznat člověk, který dávky nepotřebuje, zneužívá nebo je sice potřebuje

ale to na základě vlastní lenosti, tzn. opravdu žije z životního minima a stačí mu to. Na základě práce sociální pracovník, který se své práci věnuje, dokáže

- Jak poznáte zneužívání dávek a jak je řešíte?

rozpoznat, s jakým klientem jedná.

Sociální práci, komunikaci s klientem při sociálním řešení, zjišťování od jiných orgánů (OSPOD, PČR). Dostáváme i (především anonymní) údaje. Řešení je individuální dle případu. Může být vyčištěn přeplatek na dávce dávka odejmuta a rovněž je možné podat TO.

- Kolik případů zneužívání řešíte měsíčně/ročně a kolik se jich podaří objasnit a potrestat?

O tomto nemám detailní informace. Dříve se na oficiálních stránkách objevila tisková zpráva, která hejčala konkrétní údaje obsahovala. Případů je hodně. Objasnění není lehké. Nejčastěji je vyčištěn přeplatek na dávce, kdy klient musí neprávem vyplácené dávky vrátit.

- Jak trestáte zneužívání dávek?

Trestní oznámení je nejzákladnější možností.

V rámci zákona není moc možností.

Vyčištění přeplatku především.

Případně podání trestního oznámení.

- Jste spokojen/a se systémem sociálních dávek?

Rozhodně ne.

- Co byste změnila? Někjaké návrhy, nápady na zefektivnění vyplácení dávek, na trh práce, aby se lidé nemuseli do hmotné nouze dostat, atd.

Těch návrhů je spousta. Problémem hlavně je tvoření lidmi, kteří vůbec nepříjdu do styku s praxí a mají velmi zkrácené představy. Poslední novela zákona o pomoci v hmotné nouzi, která měla omezit výplatu doplatku na bydlení ji jednak hodně zkomplikovala a nepokryje některé situace, které komplikují výplatu dávek a za další vyplácí se nyní mnohem více.

- Vykazuje podle Vás čerpání dávek v hmotné nouzi vzrůstající tendenci?

Velmi by mohlo pomoci více pracovníků.

Ano. Především ve velkých městech. Více (vůči za rok) než Brno vyplácí jen Ostrava a Praha.

Další návrhy na změnu, nápady na zefektivnění vyplácení dávek, na trh práce?

Základním návrhem na zefektivnění vyplácení dávek je, aby se zákonodárci zajímali o pracovníky v každodenní práci, co je potřeba řešit a co je v zákoně chybné.

Kot konkrétně mohu napsat, že je v zákoně velmi málo povinností pro klienty. Dále chybí úprava správního řízení konkrétně pro dávky pomoci v hmotné nouzi - řídí se především správním řádem, jde pak spíše o zbytečné papírování (kte klienti většinou vyrozumějí a oznámení nerozumí a možnosti k vyjádření nevyužívají, také to jen protahuje délku řízení), než rychlou pomoc. Velmi by pomohlo více pracovníků - přílišná vytiženost nedovoluje pracovat se všemi rovnoměrně je nutné volit, na koho se zaměřit. Také by pomohlo více možností vyplácet dávky materiální formou nebo jiné osobě (sociálnímu pracovníkovi města) který by učil rodinu hospodářit apod. Přenést na klienta více zodpovědnosti za vlastní život, aby se musel snažit. Není v pořádku, aby někdo pobíral dávky pomoci v hmotné nouzi např. 12 let. Má to být na dobu nezbytně nutnou.